

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/329059995>

KAZAK MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞMASI SÜRECİNDE ÖNDE GELEN KAZAK AYDINLARI VE MÜCADELELERİ

Research · November 2018

DOI: 10.13140/RG.2.2.27242.98246

CITATIONS

0

READS

859

1 author:

Hüseyin Aribal

Akhmed Yassawi International Kazakh-Turkish University

3 PUBLICATIONS 0 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi - Endüstri Mühendisliği / Lisans Ödevleri [View project](#)

AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ
UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ
ENDÜSTRİ MÜHENDİSLİĞİ

**KAZAK MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞMASI
SÜRECİNDE ÖNDE GELEN KAZAK AYDINLARI
VE MÜCADELELERİ**

HAZIRLAYAN

Hüseyin ARIBAL

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNÖZ

Kasım 2018

**KAZAK MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞMASI
SÜRECİNDE ÖNDE GELEN KAZAK AYDINLARI
VE MÜCADELELERİ**

(Dönem Ödevi)

HÜSEYİN ARIBAL

**AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ
UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ
ENDÜSTRİ MÜHENDİSLİĞİ**

2018

ÖZET

Hazırladığımız *Kazak Milli Kimliğinin oluşmasında önde gelen kazak aydınları ve mücadeleleri* anlatan yazımızda önde gelen aydınlar hakkında kısa bilgi verilerek onların Kazak milli kimliğinin oluşmasındaki rolleri ele alınarak incelenecektir.

ANAHTAR KELİMELELER: *Bağımsızlık, Kazak Tarihi, Türkçülük, Çarlık Rusya, Kazak Dili, Bolşevik, Alaş Orda, Territorial Ulus Devlet, Şubat İhtilali, Ekim Devrimi, Pantürkist, Panislamist, Yaş Türkistan, Kazakistan Komünist Partisi, SSCB.*

Sayfa Adedi : 28 Sayfa

Danışman : Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNÖZ

1. GİRİŞ

6 Aralık 1991 tarihinde ilan edilen bağımsızlık ile Kazakistan ve Kazak halkı için birçok pozitif gelişmenin dönüm noktası başlamış oldu. Günümüz Kazakistan aydınlarından Aбиş Kekilbayev'in tabiriyle Kazakistan "...sadece yeni yüzyıla değil yeni bin yıla da bağımsız devlet olarak adım attı.". Kazaklar için bu değişiklik, Orta Asya'nın bağrında yüzyıllardır meskun bu göçebe halkın varlığının uluslararası camiaca da tanınmasıydı. [1]

Bağımsızlığı takip eden ilk yıllardan başlayarak, Kazakistan'da siyasi ve idari kadroların kazaklaştırılmasına yönelik çalışmalar başlatıldı. Bu yeni bağımsız ülkenin liderleri, eski yönetimlerde Kazaklar aleyhine yapılanları düzeltmek çabasına girişmekle Batılılar ve Orta Asya bölgesindeki Kazak olmayan gruplar tarafından Kazaklaştırma yapılıyor suçlamasıyla da karşılaştılar. [2]

XX. asırda 70 yıllık, Çarlık Rusya idaresi altında 150 yıllık Rus idaresi neticesinde Kazakistan adı verilen ve Kazak halkının vatanı olan bu topraklarda, bölgenin gerçek sahiplerine yapılan haksızlıklar ve bağımsız hale gelen bu ülkenin karşılaştığı zorluklar olmuştur. Bölge ülkelerine nazaran Kazakistan'ın çok daha zor ve çetin bir geçiş dönemine maruz kalacağını apaçık gösteriyordu. [2]

1991 sonu itibarıyla Kazakistan, siyasi, askeri, ekonomik ve hatta sosyal yönlerden tamamıyla eski merkez Moskova'nın güdümünde bir bölge olarak göze çarpıyordu. Kazakistan'da Kazaklar azınlık durumuna düşmüş bu azınlığın önemli bir kısmı kendi ata kültürünün önemli temellerini unutmuş, kaybetmiş veya hiç öğrenmemiş, kendi dilini konuşamaz duruma gelmişti. Kazak tarih şuuru kaybolmuş veya Sovyet öğretileriyle saptırılmış, Kazak milli kahramanları rejim düşmanı gerici feodal yapının temsilcileri olarak hor görülmüş, unutturulmuştu. [2]

Bağımsız Kazakistan'da hayati önemi haiz konulardan biri can çekişme safhasına gelmiş Kazak dilinin tekrardan canlandırılması, Kazaklara yeni bir ruh vermek açısından gerekliydi. Bağımsızlığın onuncu yılını idrak eden bugünün Kazakistan'ında Kazak dilinin yavaş adımlarla ilerlemesine olanak sağlanmış fakat bundan da önemlisi özellikle yeni nesil arasında uluslararası dil statüsüne İngilizcenin yükselmiş olduğunu görmek Rus dili açısından negatif sonuçlar doğurmuştur. [2]

Özellikle Rus yazar Aleksandır Soljenitsın tarafından telaffuz edilen ve Rusların tamamının desteklediği bir diğer tez ile de Kazakistan'ın 48. enlem kuzeyindeki topraklarının Rus yerleşim bölgesi olması hasebiyle Kazakistan'a dahil edilmesi idi. Rus toprakları olarak lanse edilmeye çalışılan bu bölgedeki şehirler Qostanay, Kökçetav, Aqmola (Astana) Pavlodar, Qarağandı ve Doğu Kazakistan gibi tarihi Kazak topraklarıdır. Bunu engellemek için Kazak idaresi, Almatı'daki başkenti Astana'ya taşımak başarısına ulaşmıştır. Ancak bu değişikliğin sonucu olarak Kazakistan'ın kuzeyinden hiç kimseye bir karış toprağını dahi vermeyecek olan Kazaklarla, o bölgeleri kendi yerleşim alanları diyerek Ruslara ait gören Slav toplumu arasındaki kavganın kesin sonucu daha henüz belli olmamıştır. [2]

Gerçekten de Kazakistan'ın sosyal yapısı, 1991 öncesindeki 70 yıllık Sovyet mazisi, 1920 öncesindeki eski Çarlık tahakkümünün çizme izleri neticesinde Kazak adının çağrıştırdığı gerçek özelliklerden oldukça farklı bir tablo sergilemektedir. Kazak toprakları önceleri Çarlık idaresinin özel politikaları çerçevesinde daha sonra Sovyet döneminde yürütülen politikalar neticesinde Kazaklardan çok başka etnik grupların barındığı bir toprak parçası haline getirildi. Uluslararası literatürde Kazakistan'da yaşayan halklar konusu açıldığında önce hemen Ruslardan söz etmek adet haline gelmiştir. Bunun sebebi, Kazakistan'daki etnik Slav nüfusunun Kazaklardan sonraki en kalabalık toplum olması ve bu toplumun arkasında gölge şeklinde her zaman Rusya gibi bir dev gücün durmasıdır. Ne var ki, 1991 itibarıyla Kazakistan'da toplam 101 çeşit farklı etnik grup söz konusuydu. Sovyet imparatorluğunun dağılma aşamasında ve bağımsızlığın hemen akabinde Kazakistan halkının yarısından çoğu Slavlardan müteşekkil bir ülke imajıyla dünya kamuoyuna lanse edilmiştir. [2]

Bütün bu gerçekler sonucu, yeni bağımsız Kazakistan'ın peyk statüsünden kurtularak gerçek egemenliğini ve bağımsızlığını ülkenin gerçek sahibi olan Kazaklara geçirmesi için diğer komşu Orta Asya cumhuriyetlerinden daha fazla gayret göstermesi gerekiyordu. Ancak bu tip çalışmalar Kazakistan'daki Kazak egemenliğini istemeyenlerce de yakından takip edildiği için oldukça dikkatli yürütülmek durumundaydı. Kazak aydınları açık olarak ifade etmemekle birlikte milliyetçiliği bağımsız Kazakistan'ın devlet kurma ve ortak kimlik yaratma amaçları için kullanmaya çalışmışlardır. Özellikle Kazak dilli basının üzerinde durduğu konular arasında milli ve tarihi değer ve şahsiyetlerin tekrar çalışılması, eski dönemde ağır yara almış olan Kazak dilinin rehabilitasyonu kullanılarak halka ortak kimlikleri hatırlatılmak yoluna gidilmiştir. [2]

Kazakistan'ın bağımsızlık sonrasındaki sorunlarının temelini, bu ülkede daha önceleri tahakküm kuran sistemlerde aramak gerekir. Bağımsızlığı takip eden yıllarda ve halen özellikle Kazak aydın ve yöneticiler, eski Sovyet topraklarının birçoğunda rastlanan eğilimi takip ederek territoryal ulus-devlet yaratma çalışmalarına başlamışlardır. [2]

Kazakistan Milli Bağımsızlık Hareketi hakkında araştırma yapılmıştır. Bağımsızlık hareketi, Mustafa Şokay isimli bir Kazak tarafından organize edilip hepimiz “*Alaş'ın oğullarıyız*” sloganı altında Taşkent de yapılan Milli Türkistan Kongresinde, soylu ailelerden gelen diğer Kazak ve Kırgız önderler Alaş adı altında birleşmişlerdir. Bu harekete Kazak ve Kırgız entelektüeller de katılmıştır. Daha sonra bahsi geçen hareket geniş halk kitleleri tarafından kabul görmüştür.[3]

Kazak halkı konargöçer bir halk olduğu için Kazakları kaybetmek çok kolay olduğunu düşünerek, onların hayvanların yerlerin alarak Kazak halkın sürgün ediyorlardı. Bunları kabul etmeyen Kazak milli mücadeleçileri kendi canlarını kıymışlardır. [4]

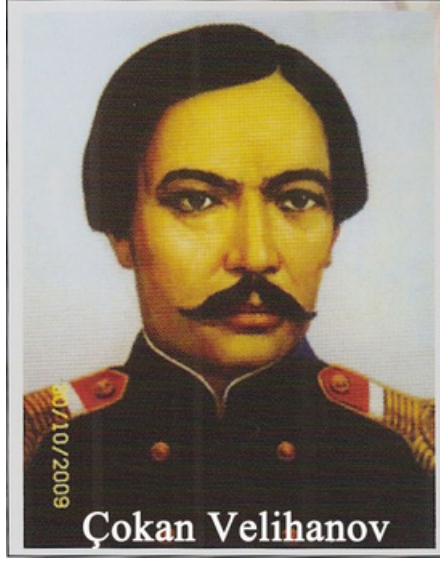
Dönem ödevimize genel olarak bakacak olursak, XIX. Yüzyılda başlayan Kazak aydınlanma hareketini kategorize ederek üç gruba ayırabiliriz. İlk döneme eğitimci aydınlar, ikinci döneme siyasi aydınlar olarak isim verilebilir. Daha sonra günümüze kadar gelen Kazak aydınlarını Sovyet dönemi ve bağımsızlık dönemi aydınları olarak ifade edebiliriz. [4] Sonraki bölümde yukarıda gruplandırarak bahsetmiş olduğumuz aydınlardan öne çıkan kişileri kısaca açıklanacaktır.

2. KAZAKİSTAN'IN MİLLİ KİMLİĞİNİN OLUŞMASINDA YER ALAN AYDINLARIN HAREKETİ

2.1. Eğitimci Dönem Aydınları

Bu dönem Kazak aydınlanmasında ilk isim olan Çokan Velihanov'un ilk eserlerini vermeye başladığı 1850'li yılları başlangıç olarak 1850'den Çarlık Rusya'da basın, yayın ve fikir özgürlüklerine imkan tanıdığı 1905 Devrimi'ne kadar olan dönemi kapsar. Eğitimci dönemde aydınlarının en büyük özelliği Çarlık Rusya rejimi altında modern bilim ve eğitim yoksun, karanlık bir devir geçirmekte olan Kazak halkının uyanışı ve gelişmesinin tek yolunu eğitim olduğunu düşünmesidir. Rus eğitim kurumlarında veya kendi çabaları ile Rusça öğrenen bu aydınlar Kazak geleneksel hayat görüşü ile Batı'nın modern düşüncelerini birleştirmeye çalışmışlardır. Sonraki bölümlerde eğitimci döneme ait önde gelen aydınları tanımış olacağız. [4]

2.1.1. Çokan VELİHANOV (1835 – 1865)

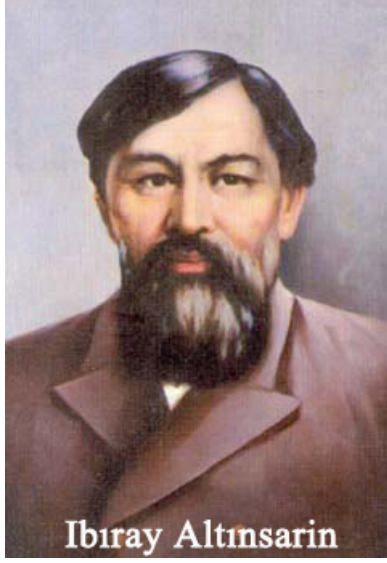

Kazakların XVIII. Yüzyılda hüküm sürmüş en önemli hanlarından Abılay Han'ın (1711-1781) oğlu Veli Han'ın torunu olan Çokan Omsk Rus Askeri Akademisi'nden mezun oldu. Rus ordusunda coğrafyacı ve doğu antropoloğu olarak görev yapan Çokan'ın eserleri bugün dahi Orta Asya'sının tetkiki için önemli birer kaynaktır. Prof. Dr. Bolat Kömekov Velihanov'un dünya ölçüsünde

bilim alanında katkılar sağlayan ilk Kazak alimi olduğuna işaret ederek, onun geride bıraktığı kültür mirasının Kazakistan, Kırgızistan, Güney Sibirya ve Doğu Türkistan'ın tarihi, etnografyası, kültürü, ekonomisi ve fiziki coğrafya alanlarında değerli bilgiler verdiğini ifade etmektedir. Velihanov XIII. Yüzyılda Kaşgar'a seyahat etmiş olan Marko Polo'dan sonra Orta Asya'nın araştırılmamış bölgelerini Avrupa bilim alemine tanıtan ve geniş çaplı bilimsel eserler veren bir bilgindir. [5]

Rus ilim adamları ve aydınlarıyla tanışmış ve bilhassa Dostoyevsky, Murov, Potanin ve Semenyenov gibi dönemin önde gelen Rus bilim adamı ve edebiyatçıları ile yakın dostluk içinde olmuştur. 1856'da Manas destanını ilk defa kayıt alan ve Rusçaya tercüme eden Velihanov eğitim alanında Kazak bozkırlarındaki iptidai mekteplerin yerine modern Rus – Kazak okullarının gerekli olduğunu düşünüyordu. Kazakların kültürel gelişmelerde muhtemelen Batıya yetişebileceğini, bunun için Rusya ve Batı'nın bilim ve teknik alandaki tecrübelerinden istifade edilmesi gerektiğini savunuyordu. Çokan'a göre Kazaklar ancak, bu şekilde modern dünyayı yakalayabileceklerdi. [6]

2.1.2. İbray (İbrahim) ALTINSARİN (1841 – 1889)

Eğitimci ve ilk Kazak ders kitaplarının yazarı Altınсарin Orenburg’da yaşayan ve bir Kazak gramerini derleyen Rus pedagoğu N. I. İlminsky ile tanıştı ve hayatı boyunca dost kaldı. Kazaklar arasında Arap harflerinin yerine Kril harflerinin yerleştirilmesine çalışan İlminsky Altınсарin üzerinde kuvvetli bir tesir yarattı. İlminsky’in etkisi altında Altınсарin sözlü Kazak edebi dilinin teorik ve pratik gelişmesi üzerinde çalışmaya başladı. İlk Kazak yazılı

nesrini oluşturdu ve Rus klâsiklerini Kazakçaya çevirdi.

Çarlık Rusyası’ndaki Türkler arasında misyonerlik faaliyetlere desteği ile bilinen İlminski’ye yakın bir kişi olduğu halde Altınсарin Kazaklar arasında misyonerlik faaliyetleri yapılmasına karşı çıktı. Zeki Velidi Togan’ın “Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi” kitabında belirttiğine göre, Altınсарin 1889 yılında İlminski’ye yazdığı mektubunda Bezsonov adlı bir Rus öğretmeni şu sözlerle şikâyet ediyordu: “*O çıldırdı. Kazak çocuklarına Hıristiyanlık öğretiyor. Böyle olursa bizim medeniyet ve kültür sahasındaki çalışmalarımız boşa gidecek. Millet okullardan kaçmaya başlayacak.*” [7]

Altınсарin misyonerlik çalışmalarına karşı olduğunu belirtmekle kalmadı, aynı zamanda ilk Kazakça ilmihali de kaleme aldı. Kazaklara İslam’ın temel şartlarını öğretmek amacıyla yazdığı “*Şeriat-ül İslam Musılmanşılıktın Tutkası*” kitabı 1883’te Kazan’da yayınlandı. İlmihali yazmadaki amacını şöyle ifade ediyordu: “*...Tatar Türkleri Kur’an ve hadisin lüzumlu olan emirlerini kendi dillerine çevirerek halka anlayacağı kitaplar yayınlayarak din ilmini kendi halkları arasında yaydılar. Fakat bizim Kazak dilinde her okuyanın anlayacağı veya birisi okuduğunda halkın anlayacağı tek bir kitap yoktur.*”[8]

Togan Altınсарin’in son nefesine kadar inançlı ve hakiki bir Müslüman kaldığını ve hatta Kazaklara İslam’ı öğretmek için ilmihal yazan ilk Kazak olduğunu söylemektedir.[9]

2.1.3. Abay KUNANBAYOĞLU (1845 – 1904)

Kazak aydınları arasında klasik Doğu eğitimiyle yetişen ve Rus mektebine gitmediği halde Rus dili ve düşünce hayatına vakıf olmasıyla özel bir yere sahip Abay'ın fikirleri kendinden sonraki tüm Kazak aydınlarını etkilemiştir. Onun yazdığı şiirler, Rus şairlerinden yaptığı çeviriler ve nesir yazıları üç şekilde okuyucularına ulaşmıştır: Matbu eser olarak, halk arasında ağızdan ağıza yayılarak ve birbirinden kopya edilen

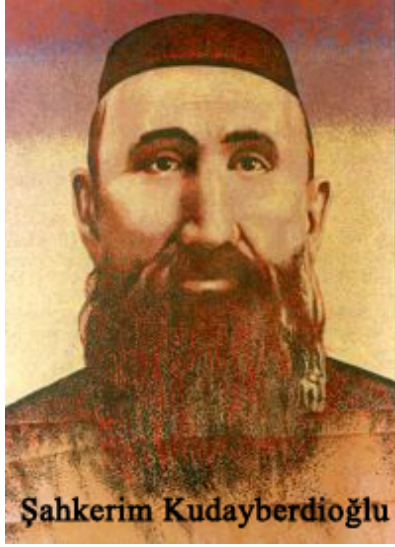
elyazmalarıdır.

Kazak yazılı edebiyatının ilk örneklerinden olan Abay'ın şiirleri toplu olarak ilk defa, ölümünden beş yıl sonra, 1909'da kitap olarak yayımlandı. Daha sonra bu kitap, bulunan başka şiirleriyle ikmal edilerek tekrar tekrar basılarak günümüze kadar gelmiştir.

Doğu'nun klasik düşünürleri ile liberal Rus aydınlarının fikirlerini özümseyerek bozkırda konar göçer hayat süren Kazak toplumunu ilerlemeye, düşünmeye ve çalışmaya iten orijinal fikirler üreten Abay'ın şiirleri, Bökeyhanov'un gayretleriyle ölümünden sonra 1909 yılında Petersburg'ta yayınlandı.[10]

Abay'ın eserleri günümüzde iki cilt halinde basılmaktadır. Birinci ciltte onun manzum yazılarıyla çevirileri, ikinci ciltte ise nesir yazıları yer almaktadır. Abay'ın 200 civarındaki şiirlerinde ve Rus şairlerinden yaptığı manzum çevirilerde, tabiat, birlik-beraberlik, dürüstlük, bilimin aydınlığı, sevgi, aşk, yardımseverlik, ölüm, yaşam, örf-adetler, tarih ve efsane gibi çeşitli konular ele alınmaktadır. O şiirlerinde Kazak halkını geri kalmışlıktan ilerlemeye, cahillikten ilim ve bilime, tembellikten çalışmaya ve güzel huy ve ahlak sahibi olmaya öğütlemektedir.[11]

2.1.4. Şahkerim KUDAYBERDİOĞLU (HÜDAVERDİOĞLU) (1858 – 1931)

Abay'ın hem yeğeni ve hem de öğrencisidir. Eğitime ağırlık verdiği, siyasete karışmadığı için eserlerini ikinci dönem aydınları döneminde vermesine rağmen kendisini ilk dönem aydınları arasında ele almayı uygun gördük. Şahkerim, Abay gibi Rus mektebi görmemiş olmasına rağmen Rus dilini öğrenmiş ve kendi kendisini yetiştirmiştir. Mektebe gitmediğini ancak ilk eğitimini Abay'dan aldığını ve Abay'dan sonra İsmail Gaspıralı'nın Tercüman gazetesinin öğretmenini olduğunu yazar. “Türk, Kırgız, Kazak ve Hanlar Şeceresi” isimli eserinde büyüüp aklı ermeye başlayınca Kazaklar arasındaki düşünür ve büyük alim Abay'ın kendisini eğittiğini, şiirlerini okuyarak, nasihatlarını dinleyerek ilme meylettiğini, Abay 1904'te vefat ettikten sonra ikinci üstadının Tercüman gazetesinin sahibi Gaspıralı olduğunu, onun gazetesini okuyarak çok istifade ettiğini söyler.

Şahkerim 1905'te Hacca gittiğinde İstanbul'da kalarak kütüphanelerde çalışır ve bu çalışmalarının sonucunda “*Türk, Kırgız, Kazak ve Hanlar Şeceresi*” isimli eserini yazar. Bu aynı zamanda küçük bir Genel Türk tarihi kitabıdır da. Eserin sonunda eski devirlerden Kazak Hanlığının sonuna kadar Türk tarihini “*Kazakların İlk Atası*” isimli manzum şiir halinde de yazmıştır. Bu şiir şu dörtlülle başlıyor:

Kazakların ilk atası, batur Türk'tür,

Arapsın diyen sözlerin hepsi çürüktür,

Filan sahabenin ahfadısınız diyerek

Din sömürüsü yapanlarınkı ahmaklıktır.[12]

Bu eserinin Kazakların Türk ataları hakkında araştırmalarının toplama olduğunu söyleyen şahkerim Kudaaberdiğlu, Kazak aydınları arasında İstanbul kütüphanelerinde çalışan ilk aydın olarak tarihe geçti.

1911’de “*Musılmanşıldığ şartı*” isimli ilmihal kitabı da yazan Kudaaberdiğlu Amerikalı yazar Harriet Beecher Stowe’un “*Tom Amca’nın Kulübesi*”, Tolstoy ve Puşkin gibi önemli Rus yazarların kitaplarını Kazakçaya evirdi. Fuzuli’nin Leyla ve Mecnun eserini Kazakça olarak şiir diliyle tekrar yazdı.[13]

2.2. Siyasi Dönem Aydınları

Bu dönem 1905 Devrimi’nden Bolşevik Partisi’nin tüm eski arlık topraklarında hakimiyet tesis ettiği ve Kazak Sovyet Sosyalist Muhtar Cumhuriyeti’nin kurulduğu 1922 yıllar arasındaki siyasi ve kültürel faaliyetleri kapsar. [4]

Bu dönem aydınlarının bazılarının milliyetçi, bazılarının da sosyalist fikirler taşıdığı görülmektedir. Rusya’da 1905 İhtilalinden sonra fikir, basın ve siyasi toplantılar özgürlükleri tanındı. 1904 yılına kadar yayın imknları kısıtlı olan arlık Rusya’daki diğer Türk toplulukları gibi Kazaklar arasında da gazete ve dergiler yayınlanmaya başladı. Ayrıca 1905 ihtilaliyle parlamentonun açılması dolayısıyla siyasi faaliyetlere de izin verilmesiyle Kazak aydınları arasında siyasi akımlar da ortaya ıktı. İsmail Gaspıralı’nın 1883 yayınlamaya başladığı Tercüman gazetesini ve 1884’te açtığı usul-i cedit okulları Kazaklar arasında da etkili oldu. Bu dönemde İsmail Gaspıralı’nın çizgisinden gidenler milliyetçi aydınları, Rusya’daki sosyalist akımların etkisinde kalanlar ise sosyalist aydınları oluşturdu. [4]

Bu aydınlara birçoğunun XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başlarında Ekim Devrimi’ne kadar Rusya’nın Petersburg, Kazan, Orenburg ve Omsk gibi şehirlerde yüksek tahsil yaptıkları görüldü. [4] Sonraki bölümlerde siyasi döneme ait önde gelen aydınlara kimler olduğu açıklanacaktır.

2.2.1. Alihan BÖKEYHANOV (1866-1937)

Alihan Bökeyhanov

Petersburg'ta Ormancılık Enstitüsü'nde eğitim aldığı dönemde Rusya'da ve Avrupa'da gelişen fikir hareketlerinden etkilenen Bökeyhanov Fransız İhtilali ile birlikte dünyada medeni halklar arasında destek bulan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi değerlerin Rusya'da da olması gerektiğine inandı. Bu değerler doğrultusunda Çarlık Rusya'dan sonra oluşacak yeni rejimde Kazaklar kendi devletlerini kurabilirdi. XX. yüzyılın başında Kazak aydınlarının lideri konumundaki Alihan Bökeyhanov'un liderliğinde Alaş Orda siyasi hareketi ve partisi ortaya çıktı. Togan'ın belirttiği gibi, enerjik, yüksek ahlak ve yüksek ruha sahip Bökeyhanov'un sadece Kazaklar arasında değil, Rusya'nın diğer Müslümanları ve hatta demokrat Ruslar arasında da nüfuz ve itibarı vardı.[14]

Gençlere büyük değer veren Bökeyhanov Mustafa Çokay ve Zeki Velidi Togan'ın siyasi görüşlerinin olgunlaşmasında emekleri büyüktür. 1912'de Türk ve Tatar Tarihi isimli kitabı yayınlanan genç araştırmacı Zeki Velidî'yi takdir dolu bir mektupla evine davet ederek, üç gün misafir etti. Kitabı hakkındaki olumlu ve olumsuz görüşlerini bildirerek, eserini genişletmesi tavsiyesinde bulundu. Zeki Velidî, hatıralarında, Rusya Müslümanları ve özellikle Türkistan meselelerine vakıf olmasında en büyük desteği Alimerdan Topçubaşı ile Alihan Bökeyhanov'tan gördüğünü kadirşinaslıkla belirtmektedir.[15]

Alaş Orda'nın muhtar bir Kazak devleti kurma çalışmalarının Bolşeviklerce güç kullanılarak sona erdirilmesinden sonra, Sovyet Döneminde Bökeyhanov kültürel çalışmalara ağırlık verdi ve S.S.C.B.'nin merkezi basım hanesinin Kazak bölümünde yazar olarak ilmi ve edebi çalışmalarına devam etti ve bir çok Batı klasiğinin Kazakça çevirisini yaptı. Gazetecilik faaliyetlerine de devam eden Bökeyhanov, sadece üç sayısı çıkacak olan "*Temirkazık*" gazetesini yayınladı. 1927 yılında merkez basım hanedeki görevine son verildi. Pantürkist ve Panislamist düşüncelere sahip olduğu iddiasıyla hapsedilen Bökeyhanov, 1927 – 1937 yılları arasında Petersburg'da hapis yattı. 1937 yılında Sovyet yönetimi tarafından idam edildi.[16]

2.2.2. Ahmet BAYTURSUNOV (1872 – 1937)

XIX. yüzyıl Kazak aydınlanmasının önemli isimlerinden biri olan Ahmet Baytursunov “Kırk İbret” adıyla İvan Krilov’tan tercüme yapıtı. Krilov’un manzum hayvan masallarını çok usta bir biçimde Kazakça’ya kazandıran Baytursunov, böylelikle Kazakları çalışmaya, ilme ve bilme önem vermeye teşvik ediyordu.[17]

19. yüzyılın sonlarında alfabe ile ilgili çalışmalarında Arap alfabesinin Kazakça için yetersiz olduğunu ve Kril alfabesine değiştirilmesi gerektiğini benimseyen İbrahim Altınсарın’ın aksine Baytursunov Arap alfabesinin ıslah edilerek Kazak yazı diline uyarlanabileceğini düşünmüştür.[18]

Hatta Gaspıralının Usul-i Savtiye kuralını uygulayarak Arap harfleri temelinde mükemmel bir Kazak alfabesi de oluşturdu. Günümüzde Kril harflerinden Latin harflerine geçmeyi planlayan Kazakistan’da dilbilimcilerinin Kazak dilinin latin harflerini tespit konusunda Kril harflerin etkisinde kalarak yanlışlıklar yaptığını görüyoruz. Oysa, Kazak dilinin latin harfleri temelinde alfabesinin hazırlanmasında Baytursunov’un Arap harfli sistemini temel alınmasının daha sağlıklı olabilir, aksi halde Kril harflerinin Rus diline mahsus kurallarının etkisinde bazı hataların yapılması ihtimal dahilindedir. [18]

Baytursunov Alaş Partisi’nin 1919 yılı Mart ayında Bolşeviklerle anlaşmasından sonra ülkesinin eğitim-öğretim işlerinde görev aldı. Bu çalışmalarını 1929 yılına kadar devam ettirdi. 1929 yılında Sovyet rejimine karşı olduğu gerekçesi ile tutuklanarak hapse atıldı. 1934 yılında serbest bırakıldıysa da 1937 yılında tekrar tutuklandı ve öldürüldü.[19]

2.2.3. Muhamedcan SERALİN (1871 – 1929)

İsmail Gaspıralı

Gaspıralı'nın fikirlerinden etkilenen Kazak ceditçileri arasında Muhammet Seralin'in ismi oldukça önemli bir yer tutmaktadır. 1911 – 1915 yılları arasında Kazakların ilk gazetelerinden biri olan “Aykap”ı yayınlayan Seralin basın yoluyla o dönemdeki Kazak toplumunun Rusların toprak gaspı, eğitim, milli kültür ve sosyal eşitsizlikler gibi önemli meselelerini dile getirdi. [20]

Kazak basın hayatında önemli yeri olan Aykap dergisinde Seralin Kazakların Türk neslinden geldiğini, Türk tarihinin de büyük cihangirler ve büyük ilim adamları çıkardığını şu şekilde ifade etmektedir: “*Bizim neslimiz Türk'tür. Tarihçilerin dediklerine göre atalarımızın hiç kimseden eksik tarafı yoktur. Onlar bir zamanlar bütün dünyayı titretmişler ve geçmişte çok büyük medeniyetler kurmuşlardır. Cengiz Han ve Timur Han gibi büyük cihangirler, İbni- Sina ve Cevheri gibi büyük alimler çıkarmışlardır. Böylesine yüce atanın çocuklarının Türklükten kaçmasının sebebi anlaşılmamaktadır.*” [21]

İsmail Gaspıralı'nın 24 Eylül 1914'de vefatı üzerine Aykap dergisinde “*Yeri Dolmayacak Ölüm*” başlıklı bir makale kaleme alan Seralin bu yazısında hem Gaspıralı'nın önemine değinmekte, hem de onun yazılarından ve kitaplarından etkilendiğini anlatmaktadır. Makalesinde şunları yazmaktadır: “*Bu sene 11 Eylül günü Bahçesaray şehrinde İslam alemince tanınan Tercüman gazetesinin yazarı ve yayımcısı İsmail Gaspıralı 65 yaşında vefat etti. Otuz beş yıldan beri İslam dünyasına öncülük yapmış olan ilim yolunda çalışan bir büyüğümüzü kaybettik... Gaspıralı'nın bu denli sevilmesinin sebebi ne idi? O çok zengin bir adam değildi. Onun böylesine sevilmesinin sebebi yurduna olan sevgisi idi. Bundan 35 yıl önce o Rusya Müslümanlarının karanlık içinde oldukları dönemde Tercüman gazetesini çıkararak Rusya Müslümanlarını uyandırmıştı. Rusya Müslümanları birbirlerini tanımayan, kendilerinden habersiz, ilimden yoksun bir halktı. Gaspıralı, halkı uyandırarak kendine getirdi.*”

Onlara okuma- yazmayı öğretti. Misyonerlerin İslam'ı kötüledikleri dönemde onun verdiği “Medeniyet-i İslam” adlı kitapla rahatladım. Ondan sonra üstadın “Frangistan Mektebi” adlı kitabını okudum. Bu kitap benim geleceğe umutlu bakmamı sağladı. Allah rahmet eylesin.” [22]

2.2.4. Mir Yakup DUVLATOV (1885 – 1935)

Mir Yakup Duvlatov

XX. yüzyıl başında Kazaklar arasında ilericiliğin ve siyasî şuurun oluşmasında büyük katkıları olacak eserlerden biri Mir Yakup Duvlat'ın kaleminden çıkmıştır. “*Uyan Kazak*” adıyla 1910'da Ufa'da yayımladığı kitabında Mir Yakup Duvlat Kazakları etkilemek için eserini Abay gibi manzum olarak kaleme aldı. Eserinde Duvlat, Kazakları her şeyi olurlarına bırakmaktan vaz geçerek uyanmaya, karanlıklardan aydınlığa çıkmaya çağırdı. Duvlat'ın bu kitabının Kazakların uyanışına derin etkisi oldu.[23]

Duvlat Kazak edebiyatında ilk roman yazarı olarak da özel bir yer almaktadır. “Bahtsız Cemal” isimli romanında Duvlat sadece Kazak edebiyatına roman kazandırmakla kalmadı, aynı zamanda o dönemde Kazak toplumunda ağır şartlar altında yaşayan kadınların sorunlarını da dile getirmiş ve kendinden sonraki Kazak yazarlarına bu konuda örnek teşkil etmiştir. [24]

Kazakların modernleşmesinin kendi içinden çıkardığı düşünürler ve edebiyatçılarla gerçekleşeceğine inanan Duvlatov'a göre, Puşkin, Gogol, Lermantov, Krilov, Turgenov ve Tolsloy gibi Rus halkına yol gösteren aydınlar gibi Kazaklar arasından da Abay Kunanbayev, Ahmet Baytursunov, Akmolla, Meşhur Cüsip gibi Kazak halkının geleceğini düşünen edipler ve aydınlar yetişmiştir. [25]

2.2.5. Mağcan CUMABAYEV (1893 – 1938)

Cumabayev, İstanbul’da yeni usûle göre eğitim veren bir Çala medresesinde okudu ve bu yerde Arapça, Farsça ve Çağatay Türkçesini öğrendi. İlk şiir denemelerini burada yaptı. Daha sonra Kazan’a gitti ve burada da başka bir medreseye devam etti. Şolpan adındaki ilk şiir kitabı Kazan’da basıldı. Mir Jakup Dulatulu ile tanıştıktan sonra Kazak kültürünün yaygınlaşması için çalışmalara başladı. Rusça da öğrendi. Diğer milliyetçi Kazak aydınları ile beraber Alaş

hareketine katıldı. Büyük bir Türk milliyetçisi olan Cumabayev, Kazakların ve bütün Türkistan’ın millî şâiridir. Şiirlerinde Türk topluluklarının o dönemdeki dağınıklığından, yabancı işgali altında yaşamak zorunda kalışlarından ve bundan dolayı duyulan ezikliklerden bahseder. [26]

Kün men Tün (Gece ile Gündüz), Alıstağı Bağırma (Uzaktaki Kardeşime), Türkistan, Oral, Aksak Temir Sözü (Aksak Timur Sözü), Künşığıs (Doğu), Ot (Ateş) gibi şiirleri bulunmaktadır. [26]

Bu dönemde Kazaklar arasında ortaya çıkan Türkçülük düşüncesinin sembol ismi Mağcan Cumabayev’dir. Ceditçi aydınlarla Ufa’daki Aliye Medresesi’nde tanışan Mağcan Cumabayev, eserlerinde Kazakistan’da gelişme gösteren Türkçülük düşüncesinin Kazak anlayışına göre sınırlarını çizmeye çalıştı. Cumabayev, bir taraftan Kazak dilinin şiirsel gücünü ustaca kullanarak Kazakların tarih şuurunu şekillendirmeye çalışırken diğer taraftan da umumi Türk dünyasıyla Kazakların bağılık derecesini göstermek istedi. [27]

Türkistan kavramını ve onun Türk dünyasını için önemini “*Türkistan*” başlıklı şiirinde veciz bir şekilde dile getirmiştir.

Türkistan iki dünya eşiğidir;

Türkistan Er Türk’ün beşiğidir.

*Görkemli Türkistan da doğmak
Tanrı'nın Türk'e verdiği nasibidir.
Tarihte Türkistan'a Turan denildi
Turan da Er Türk'üm doğup büyüdü
Turan'ın kaderi çok dalgalıdır
Başından çok ilginç günler geçti.
Cumabayev bu uzun şiirini şu dörtlükle bitirmektedir:
Gecmiste Oksus, Yaksart – Ceyhun Seyhun'dur,
Türkler bu ikisine derya derlerdi.
Kutsal bu iki nehrin kıyısına
Olmaz mı, gidip arasan ata kabrini.[28]*

Magcan Anadolu Türklüğü'nün 1920'lerde yaptığı milli mücadelesine de kayıtsız kalmadığını Uzaktaki Kardeşime şiiriyle ortaya koymaktadır.

*Uzakta ağır azap çeken kardeşim!
Solmuş laleler gibi çöken kardeşim!
Etrafını sarmış düşman ortasında
Göl gibi gözyaşını döken kardeşim!
Önünü ağır kaygılar örtmüş kardeşim!
Ömrünce yaddan cefa görmüş kardeşim!
Hor bakan, yüreği taş, kötü düşman
Diri diri derini soymuş kardeşim!*

Bu şiirini Anadolu Türklüğünü vatanına, güç birliği yapmaya çağırarak bitiriyor:

*Kardeşim! Sen o yanda, ben bu yanda,
Kaygıdan kan yutuyoruz, bizim adımıza
Layık mı kul olup durmak, gel gidelim
Altaylara atadan miras altın tahta.[29]*

2.2.6. Jüsipbek AYMAVITOV (1889 – 1931)

2.2.7.

Sovyet dönemi öncesindeki Kazak milli şairleri içinde önemli bir yer tutan Jüsipbek AymavıtoV Rusya Federasyonu'nun çöktüğü, milli Kazak devletinin kurulması yönünde ümitlerin güçlü olduğu 1917 yılında yazdığı şiirinde Kazak halkının geleceğini Türk dünyası ile birlik yapmaktan geçtiğini şu dizeleriyle ortaya koymuştu. [30]

<i>Argı atam er türük,</i>	<i>Eski atam er Türk,</i>
<i>Biz Kazak elimiz,</i>	<i>Biz Kazak halkıyız,</i>
<i>Samal tav, şalkar köl,</i>	<i>Serin dağ, büyük göl,</i>
<i>Sarı arka jerimiz.</i>	<i>Sarı arka topraklarımız.</i>
<i>...At minsek jel bolıp,</i>	<i>...Ata binersek rüzgarız,</i>
<i>Davıldap şabamız,</i>	<i>Fırtına gibi koşarız,</i>
<i>Lap desek erlenip,</i>	<i>Haydi dersek yigitçe,</i>
<i>Davıldap janamız.</i>	<i>Aevlenerek yanarız.</i>

...Er türük ejelden

Oq tesken etimiz.

Qaymıǵıp eş javdan

Qaytpaǵan betimiz.[30]

...Er Türk ezelden,

Ok delmiş etimiz.

Korkup hiç düşmandan,

Olmamışız yüz geri.

2.2.8. Mustafa ÇOKAY (1890 – 1941)

1917’de Şubat İhtilali ile Çarlık Rusya’nın yıkılması Orta Asya’da milli devletler kurma ümidini doğurdu. Kazak aydın ve politikacılarının önde gelen isimleri ve 1913 yılından beri Kazak isimli bir gazete yayımlandı. Halkı milli uyanışa sevk etmekte olan Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursunov ve Mir Yakup Duvlatov gibi Kazak aydınları bu fırsatı değerlendirerek Çarlık Rusyası yerine kurulacak olan yeni demokratik Rusya Federasyonu’nu içinde milli muhtariyet devlet kurma çalışmalarına giriştiler. Böylece Kazak Alaş Siyasi hareketi ortaya çıktı. Bu hareket sonucunda 1917 yılı sonunda Orenburg şehrinde Kazak Muhtariyeti ilan edildi. Yine Alaş lideri Alihan Bökeyhanov’un Alaş Hareketi’nden temsilci olarak gönderdiği Mustafa Çokay ve arkadaşlarının çalışmalarıyla güneyde Hokand şehrinde Kazak-Özbek siyasi oluşumu olan Türkistan Muhtariyeti ilan edildi.

Türkistan Hükümeti’nde önce dışişleri, sonra başbakan olarak görev yapan Mustafa Çokay aynı zamanda Alaş Orda Hükümeti’nde Dışişleri Bakanıydı. Çokay iki hükümette de yer alan yegane lider oldu.

Hokand Hanlığı’nın askeri komutanlarından Torgay Datka’nın torunu olan Mustafa Çokay Şubat İhtilali olduğunda Petersburg’ta Rusya Parlamentosu Türkistan Bürosu’nda görev yapmaktaydı. Onun siyasi çalışmalarda en büyük destekçisi ve yol göstericisi Kazak Alaş Hareketi’nin lideri Alihan Bökeyhanov idi.

Ancak, Şubat İhtilali'nden sonra Ekim Devrimi ile Rusya'da yönetimi ele geçiren Lenin'in önderliğindeki Bolşevikler her iki hükümeti de lağvederek Orta Asya'da Sovyet hakimiyetini tesis ettiler. Böylece Kazakların ve Özbeklerin olduğu kadar Orta Asya'daki diğer Türk halklarının milli devlet kurma çalışmaları sonuçsuz kalıyordu. Bunun üzerine Bolşeviklere karşı Türkistanlıların siyasi mücadelesini sonuna kadar devam ettirmek isteyen Çokay Avrupa'ya çıktı ve Paris'e yerleşti. [31]

Mustafa Çokay 1921'de Paris'e geçerken, ülkede kalan Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursun ve Mir Yakup Duvlat gibi Kazak Alaş milli hareketinin önderleri önce 1920'li yıllarda devlet yönetiminden uzaklaştırıldılar ve sonra 1937'de ise yok edildiler. Sovyetler Birliği'nde Kazak milli hareketinin liderleri susturulurken, Avrupa'da Çokay 1941'de Berlin'de vefat edene kadar sadece Kazakların değil, tüm Türkistan halklarının Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını savundu. Bu konudaki görüş ve fikirlerini Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde verdiği konferanslar ve dergilerde yayınlanan makalelerinde dile getirdi. Özellikle onun 1929 – 1939 yılları arasında Berlin'de 117 sayı yayınladığı «*Yaş Türkistan*» dergisi önemli bir görev üstlendi.

Alaş Kazak Milli hareketinin son temsilcisi ve lideri olarak tarihe geçen Mustafa Çokay Kazak Alaş Orda Hareketinin Kazak otonomisi şeklindeki siyasi hedefini Kazak bağımsızlığına taşımıştır. Ayrıca Orta Asya bölgesinde Türk halklarının devletlerinin bağımsızlıklarını koruyabilmeleri için Türkistan Birliği'ni kurmaları gerektiğini savunmuştur. 1917 Milliyetçi aydın ve siyasetçiler grubundan Mustafa Çokay Bolşevik Devrimi esnasında Türkistan Muhtariyeti'nin başbakanı görevi yaptı. Bolşeviklerin hakimiyet tesisinden sonra, Avrupa'ya hür dünyaya çıkarak Sovyet baskı rejiminde ile yok edilen milliyetçi Kazak aydınlarının sesi olmuştur.

Kazak bozkırlarına başlangıçta Rus ve Tatar sosyalistleri, Kazakistan'a sürgün edilen Rus siyasi mahkumları, I. Dünya Savaşında cephe gerisi hizmetlerde askerlik görevini yapan Kazak gençleri tarafından yayılan sosyalist fikirler 1917 Ekim devriminden sonra hız kazandı. Dönemin Kazak aydınlarından Yusufbek Aymavitov'un "*Kartkoca*" adlı romanında cepheye giden Kazakların sosyalizm fikrinden etkilenmesini anlatmaktadır. Bu romanda cepheye geri hizmetlere giden bir Kazak gencinin Bolşevik fikirlerden

etkilenerken Kazakistan'a dönüşü dile getirilir. 1917 Şubat İhtilali'nden sonra Kazak topraklarında Alihan Bökeyhanov önderliğinde Alaş gibi milliyetçi oluşumlar meydana gelirken, başka bir yelpazede, siyasi teşkilat, Kazakların sosyalist partisi olarak “Üç Cüz” Partisi ortaya çıktı. Kölbay Togısov'un liderliğindeki parti, Bolşevik görüşünü kabul ederek Kazakistan'ın toplumsal ve siyasi hayatında birçok meselelerde “Alaş” partisine muhalefet etti. [32]

Genel olarak baktığımızda sosyalist fikirli Kazak aydınlarının milli şuura sahip oldukları görülmektedir. Nitekim bu aydınlar 1930'lı yıllarda Sovyet rejimi tarafından tasfiye edilmiştir.

2.2.9. Turar RISKULOV (1894 – 1938)

Moskova'daki Bolşeviklerin liderleri Lenin ve Stalin Rus merkezli evrensel bir sosyalist rejim kurmak isterken, Sultan Galiyev ve Turar Riskulov gibi komünistler bunun Türk halklarını için uygun olmadığını düşünüyordu. Bu sebeple Riskulov Orta Asya'da Türk Komünist Partisini ve sosyalist Türk Cumhuriyeti'ni kurmak istedi. Fakat, Şubat 1922'de Moskova'da yapılan KP Genel Kurulunda bu istek reddedildi. Riskulov ve taraftarları

partideki görevlerinden uzaklaştırıldı.

Kazakistan'daki Bolşevik siyasi yapılanmanın önde gelen liderlerinden Turar Riskulov'un Türkiye'deki milli mücadeleye ve onun önderi Mustafa Kemal'a büyük hayranlık duyduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Milli Komünizmin Öncüleri Riskulov isimli eserin yazarı Hüseyin Adıgüzel'in tespitlerine göre, Riskulov Türkiye'yi ve Türkiye'de olan bitenleri yakından takip ediyordu. Orada verilen savaşın, emperyalizmden kurtulma savaşı olduğunu bildiği için olayların gelişimini zamanında görüyor ve gelişmeleri izliyordu. Türkiye'nin lideri Mustafa Kemal Atatürk'e hayranlık ve saygı duyuyordu.[33]

Turar Rıskulov kendisine karşı yöneltilen Türkiye için casusluk yaptığı suçlamalarına verdiği cevapta, “Bizim bazı konuşmalarımızda kastettiğimiz emperyalizmin oyuncağı olmuş Türkiye, eski Türkiye’dir. O şimdi yok. Yerinde Doğu’nun birçok halkını arkasından sürükleyen, emperyalizme, ilk defa büyük bir darbe vuran yeni Türkiye var. Bizim elimizde, Asya’da ve Türkistan’da toplumu Sovyet kuruluşuna çekmede yararlanabileceğimiz, önemi çok yüksek Kemalist ayaklanmanın deneyimi var. Bu deneyim bir kurtuluş hareketidir, emperyalizmin her türüne karşıdır ve bundan yararlanmamak büyük aptallık olur.” demektedir.[34]

Kazakistan Komünist Partisi Bölge Başkanlığı görevinde bulunmuş ve Moskova’ya Türkistan’ın birliği yolunda Türk Komünist Partisi, Türk Sovyet Cumhuriyeti ve Türk Ordusu kurulması gibi tekliflerde bulunduğu için 1937 idam edilen Rıskulov sorgulama esnasında Atatürk hayranlığını da gizlemeyerek şunları söylemiştir:

“Mustafa Kemal, bütün köle halkların, bütün doğulu halkların gözünde büyük ve bir ilki başaran devrimci liderdir. Ona büyük bir saygı duyuyorum. Çok üzgünüm, ama gerçekten çok üzgünüm ki, onun gibi bir insanla ilişki kuramadım ve karşılaşamadım. Bu benim açımdan büyük bir eksiklikler.”[35]

2.2.10. Saken SEYFULLİN (1894 – 1938)

Ekim Devrimi’nden sonra Kazak devrimci yazarlarının öncülerinden biri yazar ve şair Saken Seyfullin idi. Kazak edebiyatına ilk defa özgürlükçü ve mücadeleci kahraman karakterleri kazandıran Seyfullin sosyalist rejimde toplumsal gelişmeye inandı. Siyasi şiirlerin yanı sıra tabiat tasvirleriyle de ön plana çıkan şair özellikle Kökşetav, yani Gökçedağ’ı anlatan şiiri halk arasında çok tutulmuş, türküye dönüştürülmüştür.

Şiirlerinin yanı sıra hikayeleriyle de başarılı eserler vermiş olan Seyfullin’in “Tar Jol Taygaq Keşüv” isimli hatıra kitabının ayrı bir önemi vardır. Edebiyat araştırmalarıyla tanınan Prof. Dr. Serik Kıyrabayev 1916-1919 yılları arasında

Kazakistan’da tanık olduğu toplumsal ve siyasi olayları anlatan bu eserin aynı zamanda bir edebi eser olduğuna da dikkati çekmektedir.[36]

Kazak Sovyet Sosyalist hükümetinde önemli resmi görevlerde de bulunan Seyfullin Kazakçanın resmi dil olarak statüsünün güçlenmesi için çok çaba sarf etti. [37]

2.3. Sovyet Aydınları Dönemi (1922 – 1991)

Bu dönem katı Sovyet rejiminin ideolojik baskısının hüküm sürdüğü şartlarda Kazak aydınlarının ifa ettiği kültürel çalışmaları kapsar. Bu dönemde, Muhta Avezov, İlyas Esenberlin, Olcas Süleymanov, Şerhan Murtaza, Smagul Elüvbayev, Nemat Kelimbetov gibi öne çıkan aydın ve yazarlar açıklanacaktır. Sonrasında bugünkü bağımsızlık döneminde kısaca bahsedilecektir.

2.3.1. Muhtar AVEZOV (1897 – 1961)

Avezov’un Abay roman destanının birinci kitabı savaş yıllarında (1947) Kazak edebiyatında önemli bir olay oldu. Avezov Abay hayatını ve fikirlerini bir romanda olabildiğince geniş bir şekilde tasvir etti. Prof. Dr. Kanış Satpayev dünyaca meşhur olan “*Abay Yolu*” isimli bu roman hakkında şunları söylemektedir: “*Sadece çok edebi bir eser değil, aynı zamanda çok kıymetli bir ilmi çalışmadır. Kazak halkının geçmiş hayatını araştıran hiçbir tarihçi bu eseri*

okumamazlık edemez. Filologlar bu eserde Kazak edebi dilinin oluşması ve gelişmesi konusunda çok zengin malzeme bulacaktır; etnograf ise hayat ile günlük yaşamın şimdilerde unutulmuş olan birçok ilginç manzalarını bulacaktır. Romanın kartalla tilki avcılık, Kazakların düğün ve cenaze merasimleri, beyler mahkemesinin işleyişi ve durumu ile ilgili tasvirlerinin bulunduğu bölümlerin her birisi etnografi açısından birer ilmi araştırma niteliğindedir.”[38]

V. İvanov şunları söylemektedir: “*Henüz Abay Yolu romanını okumadınız mı? Demek siz hala bir şey okumamışsınız. Bu sizin adınıza büyük kayıp. Oysa onun eseriyle bozkır canlandı. Bütün ihtişamıyla saf, berrak ve elvan*

elvan renkleriyle sizi kucaklamaktadır. Tek kelimeyle müthiş! Hiçbir bilimsel araştırma ve çalışmada görmediğiniz büyüğü dünyayı keşfedersiniz. O ne muhteşem şiirler! Nesir tarzında yazılan bu dev eserde bir tek nesir cümlesi yoktur sanki. Hepsi ama hepsi manzumeyi çağırırır.”[38]

2.3.2. İlyas ESERBERLİN (1915 – 1983)

İlyas Esenberlin tarihi gerçeklerin araştırılmasının ve yazılmasının yasak olduğu Sovyet döneminde Kazak Türkleri tarihinin en önemli devirleri hakkında kütüphane ve arşivlerde yaptığı araştırmalar neticesinde elde ettiği bilgileri romanlaştırarak okuyucuya sundu. Onun üçer ciltten (trilog) iki takım halinde yayınladığı tarihî romanları Rusça, Lehçe ve Macarca başta olmak üzere birçok dillere de çevrildi. Göçebeler adıyla yayınlanan

serinin 1969’da yayınlanan ilk kitabı ve Kahar adını taşıyan roman, Kazak Türklerinin Çarlık Rusyasına karşı millî kurtuluş mücadelesi veren Kenesarı Kasımoğlu’nun hayatını konu etmekteydi. Bunun devamı niteliğinde olan Elmas Kılıç (1971) ve Can Çekişme (1973) romanları Kazak Hanlığının kuruluşu ile Kazak Türklerinin Cungarlara karşı başarılı savaşlar yapmış olan Abılay Hanı anlatmaktaydı.

Yazarın ikinci üç ciltlik eseri Altın Ordu adını taşır. Bunlar Sovyet döneminde Kazakların milli bilincinin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Romanlarıyla milliyetçilik yaptığı konusunda tenkitlere maruz kalan Esenberlin’i kurtaran Kazakistan Komünist Partisi I. Sekreteri Dinmuhammed Konayev oldu. [39]

2.3.2. Olcas SÜLEYMANOV (1936 –)

1975 senesinde Rusça yayınlanan Kazak Türklerinin ünlü şair ve yazarı Olcas Süleymanov'un "Aziya" kitabı Kazakların millî kültür konusundaki hassasiyetlerini gösteren en görkemli eserlerden biri oldu. Eser, Çarlık Rusyası döneminde başlayan ve Sovyet döneminde devam eden Ruslaştırma çabalarında küçümsenmeye çalışılan Türk kültürünün izlerini Rus Edebiyatının köklerinde aramaktaydı.

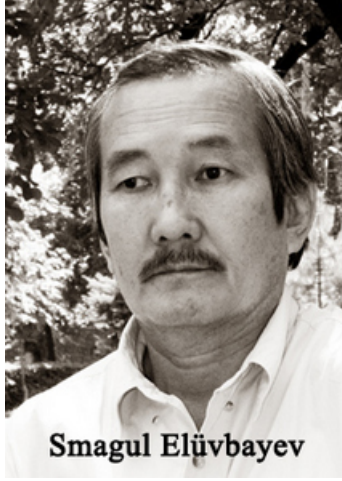
Ana dili Kazak Türkçesi konuşup yazamadığı için eserlerini Rusça kaleme alan Süleymanov, kitabında Rus Edebiyatının şaheserlerinden sayılan ve 12. asırdan günümüze intikal etmiş tek Rusça edebî eser olan "İgor'un Seferi" destanını ele almaktaydı. Onu Türk ve Rus gibi iki komşu kültürün ortak eseri olarak değerlendirmekteydi. Bu değerlendirmesini de destanda yer alan Türkçe kökenli kelimelerle ispatlamaktaydı. [40]

2.3.3. Şerhan Murtaza (1932 –)

Kazak gazeteci ve yazarı Şerhan Murtaza'nın Turar Rıskulov'un hayatını konu eden KızıI Cebe (1978) ve Yıldız Köprü (1984) romanları Kazak Türklerindeki millî tarih şuurunun kuvvetlenmesi yolunda önemli eserler oldu. Yazar, bu romanlarında 1920'lerde Kazak Türklerinin Millî Komünizm Hareketinin lideri olan Turar Rıskulov aracılığıyla Rus merkezli sosyalizm rejimi hatasını gösteriyordu. [41]

2.3.4. Smagul ELÜVBAYEV (1947 –)

Smagul Elüvbayev

Smagul Elüvbayev, 1933'te Kazakistan'da meydana gelen, Kazak halkının yarıya yakın nüfusunun, 2,5 milyon insanın ölmesine yol açan ve Sovyet döneminde araştırılması yasak olan Stalin'in yarattığı suni açlık yıllarını bütün yönleriyle kaleme alarak *Ak Boz Üy* adı altında romanlaştırdı. Yazar, bu roman için uzun yıllar boyu bu felâket ile ilgili topladığı belge ve bilgileri kullandı. Ancak eseri basılması için devlet matbaasına 1985 yılında teslim etmesine rağmen, kitap ancak 1989'da yayınlanabildi. [42]

2.3.5. Nemat KELİMBETOV (1937 – 2010)

Nemat Kelimbetov

Nemat Kelimbetov Sovyet döneminde Kazakların köklü bir edebiyatı olmadığı, onların sadece Sovyet döneminde edebiyata sahip oldukları şeklindeki iddiaların temelsizliğini 1986 yılında yayınladığı *Kazak Edebiyatının Eski Eserleri* kitabıyla ortaya koydu. Eserinde Kazak edebiyatının kökenleri Sakalar ve Hunlar dönemine kadar götürdü. Bu Sovyet döneminde ilk defa Kelimbetov tarafından dile getirildi. Eser sadece Kazak edebiyatının kökenlerini binlerce yıl geriye götürmekle kalmadı, aynı zamanda Kazakların diğer Türk halklarıyla aynı kültürden beslendiklerini de ortaya koyuyordu. Eser Türkiye'de *Türk Halklarının Ortak Edebi Eserleri* adıyla yayınlandı. [43]

2.4. Bağımsızlık Dönemi Aydınları

16 Aralık 1991'de Kazakistan'ın SSCB'den bağımsızlığını ilan ettiği günden itibaren ve günümüzde de devam eden dönemdir. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin ideolojik baskısından kurtulan Kazak aydınları Şokan Velihanov'tan günümüze kadar tüm Kazak kültür mirasını çeşitli yönleriyle ele almaya başlamışlardır. Bunlardan bir kaç isim vermek gerekirse, Muhtar Şahanov, Rahmankul Berdibayev, Tursınbek

Kakişev, Muhtar Magavin, Mekemtas Mirzahmetov, Karjavbay Sartkojaulı, Mırzatay Joldasbekov, Kenes Nürpeyisov, Talas Omarbekov ve Mambet Koygeldiyev gibi isimleri sayabiliriz.

3. SONUÇ

Sonuç olarak tüm bu dört grup aydını değerlendirdiğimizde hepsi Kazak kültürü ile modern dünyanın bilimsel gelişmelerini birleştirme çabasına girişmişlerdir. Kazak kültürünün Türklük ve İslam gibi biri milli, diğeri manevi iki temel kökenini muhafazaya çalışmışlardır. Sovyet öncesi dönemde milliyetçi ve sosyalist gibi farklı görüşlere sahip olmakla birlikte Kazak aydınlarının Türklük bilincinde birleştikleri görülmektedir. Tarihi gerçeklerin araştırılması yasaklanan Sovyet döneminde edebiyat ön plana çıkmış ve aydınlar edebi çalışmalar ile satır aralarına yerleştirdikleri fikirler aracılığıyla bu yasakları delmeye çalışmışlardır. Bu dönem aydınlarının özellikle Abay, Turar Rıskulov ve Saken Seyfullin gibi Sovyet sansürüne takılmayan Kazak aydın ve siyasilerini yaşamlarını romanlaştırarak kültürel kökleri canlı tutmaya çalışmışlardır. Özellikle Abay'ın Kazak aydınlanmasının her döneminde etkisini sürdüren, dünyada örneğine az rastlanan bir edebi ve felsefi bir şahsiyet olarak ortaya çıktığını görmekteyiz. [31]

XX. yüzyılın başında ceditçi ve milliyetçi Kazak aydınlarının eserlerinde somut bir şekilde koyduğu, ancak Sovyet döneminde unutturulmaya çalışılan Türklük bilinci günümüzde Kazak devletinin politikasında da kendi yansımaları bulmaktadır. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri arasındaki işbirliğinde öncü rol oynaması bundan dolayı bir tesadüf değildir. Bu durum Kazak aydınlarının görüş ve fikirlerinin siyasette karşılığını bulmasıdır. [31]

4. KAYNAKÇA

[1] Abiş Kekilbayev (2001), "Tavelsizdik Tolgavı", Egemen Qazaqstan, s. 2.

[2] Karen Dawesha (1997), "Democratization and Political Participation: Research Concepts and Methodologies, " conflict, Cleavages and Change in Central Asia and the Caucasus, Edited by Karen Dawesha and Bruce Parrot, Cambridge: Cambridge University Press, s. 47.

- [3] Abdulvahap Kara (2002), Türkistan Ateşi Mustafa Çokay'ın Hayatı ve Mücadelesi, İstanbul.
- [4] Abdulvahap Kara (2012), Türk Dünyasının Aydınlatılmasında Kazak Aydınlarının Üstlendiği Görevi, Uluslararası Türk Dünyasını Aydınlatanlar Sempozyumu, İstanbul.
- [5] Şoqan Vălihanov K p Tomdıq Őıĝarmalar Jıynaĝı, I. Cilt, Almatı, 2010, s. 6.
- [6] A. Serge Zenkovsky (1983), Rusya'da Pantürkizm ve Müslümanlık, İstanbul, s. 53-54;
- [7] Emin  zdemir (2007), 20. Yüzyılın BaŐlarında Kazakistan'da Fikir Hareketleri, Gazi Üniversitesi SBE, (YayımlanmamıŐ doktora tezi), s. 68.
- [8] Ibray Altınсарin (1991), (Yay. A. Seydimbekov), MusılmanŐılıktıń Tutkası Őeriat- l İslam, Almatı s. 9;  zdemir, aynı yer.
- [9] Zeki Velidi Togan (1981), Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi, İstanbul, s. 545.
- [10] Abdulvahap Kara (2006), Türkistan AteŐi Mustafa Çokay'ın Hayatı ve Mücadelesi, İstanbul, 2002, s. 39; Qazaq Adebietiniń Tariyhı, 6. Cilt, Almatı, s. 14-15
- [11] Abdulvahap Kara (2002), "Kazak Milli Őairi Abay Kunanbayev", Arman Kazak Türkleri Vakfı Dergisi, Aralık sayısı.
- [12] Őakerim Qudayberdiulı (1991), T rik, Qırĝız-Qazaq H m Handar Őejiresi, Almatı, s. 70.
- [13] Feride Baktıbaykızı Sahipova (2005), "Kazak Aydın Őekerim Kudayberdiulı: Hayatı ve Eserleri (1858 – 1931)", Modern Türklük AraŐtırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, s. 158-159.
- [14] Kara, a.g.e., s. 42-43.
- [15] A.g.e., s. 43.
- [16]  zdemir, a.g.e., s. 130-131.
- [17] Kara, s. 41.
- [18]  zdemir, s. 122-124.
- [19]  zdemir, aynı yer.
- [20] Qazak  debiyeti, 6. Cilt, s. S. 396-398.
- [21] Emin  zdemir (2009 KıŐ), "Kazak Kültürel Hayatında Tatarların Etkisi ve Kazak Cedit liĝinin GeliŐimi", Bilig, Sayı 48, s. 168.
- [22]  zdemir, aynı yer.
- [23] Kara, s. 40.
- [24] Qazaq  debiyeti, s. 352.
- [25]  zdemir, 20. Yüzyıl BaŐlarında..., s. 108.

- [26] Bünyamin Özgümüş (2002), Kazak Edebiyatının Belli Başlı Temsilcileri, Yağmur Dergisi Sayı: 16.
- [27] Özdemir, s. 99-100.
- [28] Ferhat Tamir (1993), Mağcan Cumabayef Öleñderi (Mağcan Cumabayulı'nın Şiirleri), Ankara, s. 266-269.
- [29] Abdulvahap Kara (2011), "Türkistan Aydınlarının Milli Mücadeleye Bakışı", 90. Yılında Milli Mücadele, Ankara, s. 275-276.
- [30] Serik Kıyrabayev (2003), Keñes Dävirindegi Qazaq Ädebiyeti, Almatı, s. 9-10.
- [31] Geniş bilgi için bkz. Abdulvahap Kara (2002), Türkistan Ateşi Mustafa Çokay'ın Hayatı ve Mücadelesi, İstanbul.
- [32] Özdemir, a.g.e., 249-250.
- [33] Hüseyin Adıgüzel (2005), Milli Komünizmin Öncüleri Rıskulov, İstanbul, s. 292.
- [34] A.g.e, s. 293.
- [35] Aynı yer.
- [36] Kıyrabayev, a.g.e., s. 14-23.
- [37] <http://tarihi-tulgalar.kz/saken-seifullin.html>, (Html Yayın Tarihi), 2 Aralık 2012.
- [38] Ahmet Güngör (2012), "Kazak Edebiyatının Ölümsüzlük Ateşi Büyük Yazar ve Filozof M.O.Awezov", http://www.gungorname.com/index.php?option=com_content&view=article&id=74:m-o-awezov&catid=10:kazak-edebiyat&Itemid=14, (Erişim, 5 Aralık 2012).
- [39] Abdulvahap Kara (2006), Kazakistan'ın Yeniden Doğuşu 1986 Aralık Olayları, İstanbul, s. 30-31.
- [40] Kara, a.g.e., s. 32-33.
- [41] Kara, a.g.e., s. 33-34.
- [42] Kara, a.g.e., s. 34.